

Frank Westerman

Schrijft AI momenteel een kroniek van een aangekondigde dood, die van de schrijver?

Frank Westerman (1964) studeerde Tropische Cultuurtechniek aan de Landbouwwuniversiteit Wageningen. Hij werkte jarenlang als correspondent voor de Volkskrant (vanuit standplaats Belgrado) en voor NRC Handelsblad (vanuit Moskou). Zijn veelgelezen boeken, zoals De graanrepubliek, El Negro en ik, Ingenieurs van de ziel en Ararat zijn meermaals bekroond. In november 2025 verscheen van zijn hand Hotel De Wereld – ‘Wageningen, Suriname’ en andere postkoloniale tragedies. Zijn werk verschijnt in meer dan twintig talen. Dit verhaal verscheen eerder in De Morgen en is een bewerkte versie van ‘De taalbot hijgt de schrijver in de nek – onduidelijk is wie zal winnen’, oorspronkelijk verschenen in NRC.

Schrijft AI momenteel een kroniek van een aangekondigde dood, die van de schrijver?

Twee heren drinken whisky, aanvankelijk met veel water. Het is 1969, ze bespreken de laatste uitvinding die de mens hoeft te doen, eentje ‘die zal leiden tot een explosie van intelligentie’. Het gaat om de Ultra-Intelligente Machine van dr. Good. ‘Ik vertel u in vertrouwen dat zo’n machine inderdaad gebouwd wordt,’ zegt de hoofdinspecteur. ‘De Ultra-Intelligente Machine zal, per definitie, elke intellectuele activiteit beter verrichten dan enig mens.’

In *De hoofdinspecteur en de Ultra-Intelligente Machine* van Stefan Themerson ontpopt dit apparaat zich tot een personage met miljoenen ogen (‘vissenogen, vliegenogen, tele-ogen, radarogen’). Op de laatste bladzijde gaat de verteller een worsteling met hem aan op leven en dood. Ik ga de afloop niet hier al verklappen, vraag maar aan ChatGPT wie er wint, of lees gewoon verder.

Vandaag hijgen de Ultra-Intelligente Machines ons in de nek. AI spreekt in tongen; vloeiender dan de Heilige Geest die zo’n tweeduizend jaar geleden in Jezus’ discipelen voer. (‘Iedereen was verbaasd en verbaasde zich, want ieder hoorde hen in zijn eigen taal spreken’ – Handelingen 2:6.)

Op taalgebied verdringen DeepL en Google Translate de ondertitelaars. Congrestolken worden met AI-tools als Wordly uit hun cabines gejaagd. Inmiddels heeft ChatGPT5 ook de literair vertalers te pakken. Als schrijver zie ik hun verzet met lede ogen aan en vrees dat ze de dans met AI moeten aangaan, niet het gevecht. Zijn schrijvers de volgende prooi? Hoelang zal het nog duren vooraleer er bij het openklappen van onze laptop een grimlachende emoji op ons scherm verschijnt, met de woorden: GAME OVER?

Turing-test voor literair proza

Het college ‘literair vertalen’ aan de Universiteit van Amsterdam heet voortaan ‘literair vertalen *in tijden van AI*’. Student Jesse Moolhuizen (26 jaar) ontwierp voor zijn masterscriptie een Turing-test voor literair proza, waarbij een lezerspanel moest beoordelen welke tekst door een mens was geschreven, en welke door een machine.

De door ChatGPT4 verzonden passage, geïnspireerd op de roman *Animal* van Lisa Taddeo, werd door zes op de tien proeflezers aangemerkt als literatuur, geschreven door een mens van vlees en bloed. AI blijkt spitsvondiger en eloquenter dan we denken. Ook Jesses begeleider dr. Imogen Cohen en ondergetekende gokten verkeerd: met name op de criteria zeggingskracht en gelaagdheid beoordeelden we de tekst van Lisa Taddeo als minder literair.

Als een machine ongemerkt kan doorgaan voor een kunstenaar, verleren we dan niet – na het hoofdrekenen en kaartlezen – het scheppen van nieuwe verhalen?

En, vraagt Jesse Moolhuizen zich af, dreigt er geen vervlakking van wat doorgaat voor literatuur, omdat AI – ‘*unless prompted to do so*’ – nooit buiten de lijntjes kleurt?

Over het gevaar dat niet alleen vertalers maar ook schrijvers gegrepen worden door taalbots, heb ik mijn inschatting deze zomer moeten bijstellen. In april was ik nog onverschrokken. Samen met de filosoof Marnix Verplancke bezocht ik in Brussel een debat over ‘Schrijvers versus AI’. Startpunt was de claim van Sam Altman, de baas van OpenAI, dat zijn jongste ChatGPT-versie voortaan ook literatuur kon voortbrengen, met als voorbeeld een treurzang van het nieuwste AI-model over zijn onvermogen om echt te kunnen voelen. Jeanette Winterson was erdoor ontroerd en Kazuo Ishiguro verzuchtte dat het niet lang zou duren voordat AI zich ook van deze laatste handicap zou verlossen.

Voor een artikel in *De Morgen* vroeg Verplancke mij en enkele collega-auteurs of we ons als schrijvers een met uitsterven bedreigde soort waanden? (De Morgen 19-4-2025) ‘Zo’n vaart zal het niet lopen,’ zeiden wij, Nederlanders en Vlamingen, in koor. ‘Als je een origineel verhaal wilt,’ meende een van ons, ‘zul je je altijd tot een mens moeten wenden.’

Dit wilden we horen: wij schrijvers zijn on-ver-vang-baar. Mensen voelen, machines veinzen. Lezers snappen dat, die nemen heus geen genoegen met ersatz.

Marnix Verplancke betwijfelde of dit ook gold voor de non-fictieschrijver. Zou die het niet spoedig op inhoud en feitenkennis afleggen tegen de kunstmatige superbreinen?

Met iets meer bravoure dan ik op dat moment voelde, draaide ik de zaken om: ‘De reportage als kunstvorm zal nog minder dan de roman bedreigd worden door AI.’ Feiten sprokkelen doe ik handmatig, soms ver buiten de deur. Dan ga ik kamperen op Spitsbergen, daar waar een dragqueen uit Amsterdam door een ijsbeer uit zijn tent is gesleurd en doodgebeten. ‘Dat doet AI mij voorlopig niet na,’ zei ik met een voor Sam Altman bedoelde grijns.

Mijn vermoeden dat de fictieschrijver meer te duchten heeft van de AI-modellen, baseerde ik op de capriolen die ze uithalen. Ze ‘hallucineren’. Je krijgt dan precies het soort onnavolgbaarheden waarin experimentele romanschrijvers grossieren. De literatuurmachines blinken uit in het voortbrengen van verzinsels. Worden niet ook romans vaak geprezen als spiegelpaleizen, waarin ‘niets is wat het lijkt’?

Uiterekend ‘de onbetrouwbare verteller’ is als stijlfiguur een kolfje naar de hand van verhaalgeneratoren. In de analoge wereld komen de onbetrouwbare vertellers steeds vaker bovendrijven, ze hijsen zich op de toppen van de machtspiramide, terwijl de digitale charlatans van big tech qua onbetrouwbaarheid aan hen gewaagd zijn.

De komst van ChatGPT5 in augustus deed me beseffen dat ik niet wegkom met een paar kwinkslagen. Of je dit orakel nu raadpleegt als een onuitputtelijke vraagbaak, een vlijtige PA of als een troostende therapeut, het neemt je onmiddellijk voor zich in. 5 is *geestig*. Misschien niet ‘levend’, maar dan toch wellevend, inlevend, meelevend.

Fantasyschrijver Mark Lawrence heeft ook ChatGPT5 aan een Turing-test onderworpen – in competitie met zichzelf en drie andere veelgelezen auteurs. Allemaal schreven ze ultrakorte verhalen over een demon. Net als Jesse Moolhuizen bij de creatie van zijn GPT4-fragment, gaf ook Mark Lawrence vooraf wat stijl- en sfeerinstructies mee aan GPT5. De uitkomst? Zijn fans en volgers verkozen de synthetische verzinsels boven de ambachtelijke. Beeld je in: vier beroepsschrijvers van het drakendodersgenre die in één klap worden verslagen door het monster AI.

Eerdere doodsaanzeggingen

Nog even en de Ultra-Intelligente Machine zal ook op de langere baan zegevieren. Evenzogoed zal zij, waarom niet, zwaargewichten als Kazuo Ishiguro en andere Nobelprijs-laureaten naar de kroon steken. AI werkt voortvarend aan een kroniek van een aangekondigde dood: die van de schrijver.

Gelukkig hebben de beoefenaars van mijn metier eerdere doodsaanzeggingen overleefd. In 1967, in zijn essay *La mort de l'auteur*, deed de Franse literatuurcriticus Roland Barthes een poging om de schrijver dood te verklaren. Hij achtte de bedoeling van de auteur irrelevant voor de manier waarop je een gedicht, een roman of een oeuvre leest. We hoeven dus ook niet te weten of de schrijver haar schoonmoeder haat, dagelijks een kilo kiwi's verorbert, uit de banlieues komt of van adel is. Het enige wat telt is het werk zelf.

Spijtig voor Roland Barthes: de ijdelheid van de schrijver en de nieuwsgierigheid van de lezer blijven naar elkaar reikhalzen. Met hun kruisbestuiving houden ze elkaar vooralsnog in leven. Maar wat nu als de lezer genoeg zou nemen met synthetische literatuur – en er niet langer om maalt wie de maker is?

Lang vóór Barthes had ook Maksim Gorki geprobeerd de individuele auteur ten grave te dragen. In opdracht van Stalin zuiverde hij de literatuur van 'bourgeois tendensen'. Weg met de romancier die zich boven het volk verheven voelde; Sovjetschrijvers dienden gezamenlijk boeken te schrijven, in ploegendiensten, zoals ook de metrobouwers van Moskou in brigades werkten. Auteurs die toch op het omslag vermeld worden, lieten met die kinderachtigheid blijken 'het dierlijke stadium van de menswording' nog niet te zijn ontgroeid.

Gorki was nog niet gestorven (in 1936) of de naamloze schrijverscollectieven bloeden dood.

Moraal van het verhaal: schrijvers hebben net als de steur al meerdere golven van massa-uitsterving overleefd. Wat de recente opmars van de taalbots anders maakt dan eerdere bedreigingen, is de kans dat de lezer te midden van een overvloedig aanbod de schrijver uit het oog verliest – zoals de kijker van series niet langer omziet naar de scriptschrijver.

Een andere spelbreker: nu iedereen op elk moment van de dag een verhaal kan bestellen 'in de stijl en geest van Jeannette Winterson', vermengen zich de rollen van

consument en producent. Op het commando ‘create-on-demand’ volgt dan eenvoudig nog ‘print-on-demand’.

Alle mensen worden prompt-ingenieurs. De kunst wordt: wie geeft de slimste opdrachten aan de verhalenbot. Als ook schrijvers hun toetsenbord voor dit fluisterspel gaan inzetten, zullen de literaire bekroningen in de toekomst naar de beste promptgevers gaan – naar analogie van dj’s die prijzen ontvangen voor het dooreen roeren en pimpen van bestaande composities op hun mengtafels. En de winnaar van de Grote-promptpoëzieprijs 2030 is....

Schermen met een scherpe pen

Het hierboven geschetste scenario gaat uit van het principe ‘if you can’t beat them, join them’. Een te verkiezen alternatief lijkt me: volharden, misschien tegen beter weten in. Schermen met een scherpe pen, een geslepen potlood.

Ik pleit niet per se voor pamfletten en manifesten. Agitatie wekt irritatie. De schrijversrebellie tegen AI mag wat mij betreft geraffineerdere vormen aannemen. Ik moet daarbij denken aan het jaar 50 voor Christus toen heel Gallië bezet werd door de Romeinen.

Heel Gallië?

Wij schrijvers zijn dikke en dunne Galliërs die met een waaier aan listen de heerschappij van AI blijvend kunnen uitdagen. Daar komen straffe verhalen van.

Het lijkt onontkoombaar dat door mensen gewrochte literatuur uit het hart van de samenleving wordt geslingerd. Maar zij gedijt nu eenmaal het beste in de marge, en desnoods ondergronds. Wie in het nauw zit, wordt vindingrijk. Zie de clandestiene Sovjet-literatuur die als *sam-izdat* (‘zelf-uitgaven’) van hand tot hand ging. Hoe totalitair het AI-tijdperk ook uitpakt, de literatuur is niet voor een gat te vangen.

Aan het slot van *De hoofdinspecteur en de Ultra-Intelligente Machine* mag de whiskydrinkende verteller welgeteld één vraag stellen aan de bol met de miljoenen ogen. Op dit punt aanbeland, speelt auteur Stefan Themerson zijn troefkaart uit:

‘Wat is *de* vraag die ik je zou moeten stellen?’

De blinkende installatie reageert furieus. Dit is de enige vraag waarop ze met haar mond vol tanden staat. Plots groeien er op haar oppervlak ‘allerlei benen en allerlei handen en vleugels en vinnen en staarten en kaken die bijten en klauwen...’ De verteller springt van haar weg, brengt zijn hand naar de schakelaar en draait die om. ‘Ze stierf. Ik leefde nog. Ik leef nog. Maar ik weet dat op een dag iemand zal komen om haar weer aan te zetten.’